κριτική

ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΙΟΝΕΣΚΟ
ΣΤΟ "ΘΕΑΤΡΟ ΤΕΧΝΗΣ,

Ὁ Βασιλιὰς πεθαίνει – Ὁ Ἀρχηγός

Τὸ ΚΟΙΝΟΝ θέλει νὰ τὸ παρηγορῆν: Εἶναι σὰν τοῦτον τὸν γέρο-βασιλιὰ ποὺ πεθαίνει. Καὶ νὰ ποὺ ὁ Ἰονέσκο παίζει ἀπέναντί του τὸ σκληρὸ ρόλο τοῦ γιατροῦ τῆς κωμωδίας του: λέει τὴν πικρότατην ἀλήθεια.

Αὐτὴ ἡ ἀλήθεια ἡ τόσο γνωστή: «ὅλοι θὰ πεθάνουμε» («Μήπως καὶ δὲν τὸ ξέρουμε ὅτι θὰ πεθάνουμε», καγχάζει στὴν ἀρχὴ περιφρονητικὰ ὁ βασιλιὰς Μπεραντζέ!), αὐτὴ ἡ ἀλήθεια πῶς γίνεται μπροστὰ στὰ μάτια μας μὲ τ' ἀστεῖα μιὰ θεατρικὴ πραγματικότητα ἀπίστευτα κοντινή, χεροπιαστή!

Ἡ γοητεία, ἡ πειθώ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀχίλλειος πτέρνα τοῦ Ἰονέσκο εἶναι ὅτι πηγαίνει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σὰν τὸν ταῦρο κατεπάνω στὸ κόκκινο πανί· τεχνίτης στὸ μονόπρακτο, ἐξ ἀρχῆς προχωρεῖ πρὸς τὸ στόχο· δὲν τὸν χάνει ἀπ' τὸ στόχαστρο· μὲ ἐνάργεια γνήσια νεολατινική, μὲ ναπολεόντεια ταχύτητα ἐνεργείας, τὸν περιβάλλει, τὸν κλείνει σὲ μιὰ λαμπρά, εὐθύτατα, ρασιοναλιστικὰ ρυμοτομημένη κωμωδία.

Μιὰ χαρακτηριστικὴ σκηνὴ ἀπὸ τὸ μονόπρακτο «Ὁ Ἀρχηγός»

Εἶναι μιὰ «ὁλοκληρωτικὴ» κωμωδία — unhappy end, «ὁλοκληρωτικὴ» καὶ γιατὶ μᾶς ἀφορᾶ ὅλους καὶ γιατὶ ἀφορᾶ τὴ μοῖρα μας στὸ ἀκέραιον.

ΠΑΝΤΑ γελοῦσε ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴ ζωή, τὴν καθημερινή, τὴν οἰκογενειακή, τὴν κοινωνικὴ ζωή, τὴ στρατιωτική, τὴν καλλιτεχνική, τὴν πολιτικὴ ζωή, τὴ ζωὴ μὲ κάθε ἐπίθετο, τὴ ζωὴ σὲ κάθε ἐπίπεδο· ἀλλὰ ποτὲ μὲ τὴ ζωὴ στὸ ἀκέραιον· τὰ πρόσωπα τῆς κωμωδίας στὸ παρελθὸν δὲ φιλοδόξησαν νὰ καλύψουν συμπασαν τὴ ζωὴ μὲ τὸ πάπλωμά τους, ὅπως ἔχουν ἀναλάβει νὰ τὸ πράξουν σήμερα, σὰν συνειδητοὶ — σὲ μεγάλο βαθμὸ — κληρονόμοι τῆς τραγωδίας. Ἡ κωμικὴ δύναμις τῶν προσώπων τῆς κωμωδίας (Λάμαχος, Σάλοκ, Δὸν Ζουὰν) πήγαζε συνήθως διττὰ σ' ὅ,τι μᾶς ἑνώνει καὶ σ' ὅ,τι μᾶς χωρίζει ἀπ' αὐτὰ τὰ πρόσωπα. Ἔδιναν στὸ κοινό τους οἱ κωμωδιογράφοι τὴν ἐλευθερία νὰ πῆ: «Δὲν εἶμαι ἔτσι!... Ἢ... ἴσως νάμαι κ' ἐγὼ λίγο ἔτσι;». Τώρα τὸ περιθώριο αὐτὸ τῆς ἐλευθερίας εἶναι ποὺ τραγανίζει ὁ ποιητὴς προσπαθώντας νὰ στηλώση τὰ μάτια στὴν ἄβυσσο, συναντώντας μονάχα τὰ δικά μας μάτια. Ὅλοι μας εἴμαστε ὁ ἥρως τοῦ Ἰονέσκο· ὅλοι μας εἴμαστε ὁ βασιλιὰς ποὺ πεθαίνει· μόνον ὁ χρόνος μᾶς χωρίζει ἀπὸ τὸν ἥρωα τοῦ δράματος καὶ ἡ ποιητικὴ σχηματοποίησις — ἡ τόσο εὐτυχῶς ποιητικὴ — τῶν συνθηκῶν.

Μόνον ὁ χρόνος· ἡ θέσις τῆς κωμωδίας εἶναι ὁλοκληρωτική.

ΔΕΣΜΩΤΕΣ τῆς ὕλης· ὅσο ἀπομονώνεται, ὅσο ἐντείνεται μέσα μας αὐτὴ ἡ συνείδησις, τόσο ὠθούμεθα, σὰν διεκδικώντας ἕνα περιθώριο ἐλευθερίας — μιὰ μοῖρα ἐλευθερίας μέσα στὴν «ἀναγκαία μοῖρα» — νὰ ἀποκτήσωμε ἕναν μεγαλύτερο βαθμὸ κυριότητας στὴν φύση, μιὰ αὐξημένη ἐξουσία στὸν ὑλικὸ κόσμο. Ὁ φρουρὸς τοῦ βασιλιᾶ Μπεραντζὲ μᾶς θυμίζει ὅλα τὰ ἐπιτεύγματά του, ποὺ εἶναι καὶ δικά μας ἐπιτεύγματα, ἀρχίζοντας ἀπὸ αὐτὰ ποὺ προσγράφονται στὸ εὑρετικὸ δαιμόνιο τοῦ Προμηθέα καὶ φθάνοντας ὡς τοὺς συγχρόνους μας «φυσικοὺς» — τὰ ἐπιτεύγματα, ποὺ θέτουν σὲ κίνδυνο τὴν ἰσορροπία τῆς φύσεως καὶ τὴν ἴδια τὴν ζωή.

Δεσμῶτες τοῦ χρόνου· ὅσο κατορθώνομε μὲ τὴν φαντασία νὰ γίνωμε κύριοι τοῦ χρόνου, νὰ γίνωμε «προμηθεῖς», τόσο κινδυνεύομε, ἀπὸ τὴν χρῆσι αὐτῆς τῆς ἐλευθερίας μας, νὰ χάσωμε τὰ πρῶτα, τὰ καίρια δῶρα τοῦ Προμηθέα: «Τὸ μὴ προδέρκεσθαι μόρον» καὶ τὰς «τυφλὰς ἐλπίδας» Καὶ αὐτὸ εἶναι ποὺ κατορθώνουν οἱ δυὸ ἀποτρόπαιοι σύμβουλοι καὶ σύντροφοι ποὺ ἐξουσιάζουν τὴν ζωή, τὴν μοῖρα τοῦ Μπεραντζέ, ὁ «γιατρὸς» καὶ ἡ σκληρὴ βασίλισσα, ἡ Μαργαρίτα (ὑπάρχει καὶ ἡ τρυφερὴ Μαρία): νὰ σβήνουν μιὰ - μιὰ τὶς «τυφλὲς ἐλπίδες», τὰ δῶρα τοῦ Προμηθέα νὰ θυμίζουν στὸν Μπεραντζὲ ὅτι τὸ παιχνίδι τελείωσε. Πῶς ὁ βασιλιὰς ποὺ ἐξουσίασε τὸν κόσμο καὶ ἄλλαξε τὴν μορφὴ τῆς πλάσεως ξαναγίνεται ἀδύναμος σὰ μωρό! Ἀδιάφορος σὰν τὸ παιδὶ ποὺ παίζει σ' ὅλες τὶς μεγάλες περιπέτειες ποὺ ἠλέκτρισαν τὸν ἄνθρωπο. Τίποτε ἀπ' ὅ,τι συγκίνησε, φανάτισε, θωράκισε μὲ τὴν ἀλύγιστη δύναμι τῆς πίστεως τόσες γενεὲς «ἐνηλίκων» δὲν τὸν σκέπει, δὲν τὸν περιέχει, δὲν τὸν παρηγορεῖ, δὲν τὸν βοηθάει νὰ πεθάνη: οὔτε ἡ πρόοδος τῆς τεχνικῆς, οὔτε ἡ ἴδια ἡ ἀστροναυτική, οὔτε τὸ φιλάνθρωπο δῶρο τοῦ προμηθεϊκοῦ του πνεύματος, τὸ «τρακτὲρ» δὲν τὸν συγκινεῖ, δὲν τὸν συμφιλιώνει μὲ τὴν μοῖρα· ὅλα εἶναι πιὰ ξεχασμένες σταυροφορίες γιὰ ξεχασμένες Ἱερουσαλήμ! Γυμνὸς σὰν τὴν συνείδησι δὲν ἀνήκει σὲ τίποτα· δὲν εἶναι ἐντεταγμένος πιὰ σὲ κανένα κίνημα· δὲν εἶναι στρατευμένος σὲ κανένα ἔργο· σὲ κανέναν ἀγῶνα.

Ὁ ΒΑΣΙΛΙΑΣ Μπεραντζὲ δὲν ἀνήκει σὲ κανένα γένος, σὲ κανένα ἔθνος· εἶναι ξεριζωτος· δὲν σκοτίζεται ἂν ἔχη ἢ ὄχι ἀπογόνους· δὲν ταυτίζεται μὲ κανέναν «τίμιον ἀγῶνα»· δὲν λυτρώνεται μέσα στὴν δημιουργία. Δὲν τὸν ἐνδιαφέρει οὔτε ὁ «ἡδυσμένος λόγος» τῆς ποιήσεως, οὔτε ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας, οὔτε ἡ κατάκτησις τῆς φύσεως, οὔτε ἡ ἀλλαγή. Τί μπορεῖ νὰ τὸν συμφιλιώση μὲ τὸν θάνατο; Τί τὸν συμφιλιώνει μὲ τὴν ζωή;

ΤΕΛΙΚΑ ἡ ἀμείλικτη ὅρασι τοῦ κωμικοῦ ποιητῆ, τὸ διεισδυτικὸ καὶ θερμὸ μάτι του, διαλύει μὲ μαγικὴ εὐκολία αὐταπάτες ποὺ ἔκαναν τόσες γενεὲς ἀνθρώπων νὰ πεθάνουν μὲ ἀξιοπρέπεια καὶ μὲ ἐπικὴ κάποτε μέθη· τὶς διαλύει, ἀφήνοντας τὸν Μπεραντζὲ ἄοπλον, ἀβοήθητον, συντετριμμένον, λυγισμένον μπροστὰ στὸ θάνατο. Ἀλλὰ ταυτόχρονα, γκρεμίζοντας τὰ εἴδωλα, ὁμολογεῖ ἕναν ἀληθινό, ἕναν θερμό, ἕναν ἀδιάσειστου κύρους ὕμνο στὴ ζωή, τὴν ἀστράτευτη, τὴν πιὸ καθημερινή, τὴν πιὸ ἀψιμυθίωτη. Καὶ αὐτὸ εἶναι μιὰ νίκη τῆς κωμωδίας· μιὰ νίκη μέσα στὴ μεγάλη παράδοσι τῆς κωμικῆς μούσας, ἀπ' τὴν ἐποχὴ τοῦ Τρυγαίου καὶ τοῦ Δικαιόπολη.

Ἀλλὰ γιατὶ δὲν ἀρκεῖται ὁ Ἰονέσκο σ' αὐτό; Γιατὶ δὲ μένει ὡς τὸ τέλος κωμικὸς ποιητὴς καὶ ἀντάρτης; Γιατὶ βγάζει τὸ προσωπεῖο καὶ προχωρεῖ πρὸς τὴν πόρτα τῶν Ἠλυσίων καὶ προσπαθεῖ νὰ δῆ καὶ νὰ μᾶς πῆ πῶς τὴν διαβαίνει κανείς; Ὑπάρχει ἕνα σημεῖο ὅπου ὁ Οἰδίπους σταματᾶ καὶ λέει στοὺς ἄλλους ποὺ ἀκολουθοῦν νὰ πᾶνε πίσω. Ὅταν προχωρῆ ὁ ποιητὴς πιὸ πέρα ἀπὸ τὴν ὅρασί του, ὁ λόγος του κινδυνεύει νὰ μὴ σημαίνη μὲ βεβαιότητα.

Ὁ βασιλιάς, Δημ. Χατζημάρκος, ἡ βασίλισσα Μαρία, Μάγια Λυμπεροπούλου καὶ ἡ καμαριέρα Δ. Μπερπεδέλη.

Ὁ Μπεραντζὲ τοῦ Δημήτρη Χατζημάρκου συναρπάζει τὸ θεατὴ σ' αὐτὴ τὴν ἰλιγγιώδη τροχιὰ ἀνάμεσα στὴ γεροντικὴ διάλυσι καὶ στὴν παιδικὴ τρυφερότητα, ποὺ εἶδε μὲ τόση ποιητικὴν ἐνάργεια ὁ Ἰονέσκο καὶ ποὺ φώτισε τόσο συγκινητικὰ ἡ σκηνοθεσία τοῦ Κούν. Ὁ Λαζάνης ἦταν τραχύς «ὄντως καὶ δεόντως», ὅπως λέει καὶ τὸ κείμενό του, στὴν ἔξυπνη μετάφρασι τοῦ Κώστα Σταματίου. Εὔγλωττα, ἀκτινοβόλα, σὰν εἰκόνες παλιοῦ χρονικοῦ, ἦταν τὰ ἔκπληκτα πρόσωπα τῆς Δέσποινας Μπεμπεδέλη, νοσοκόμας, καὶ τοῦ Σπύρου Καλογήρου, φρουροῦ. Οἱ δυὸ βασίλισσες, Τζένη Γαϊτανοπούλου (καλὴ) καὶ Μάγια Λυμπεροπούλου (καλὴ) εἶχαν τὸν δυσκολώτερο ρόλο. Τὸν ὑπηρέτησαν πιστὰ πάνω στὰ σωστὰ ἀχνάρια τῆς σκηνοθεσίας.

Λαμπρὰ κοστούμια Βακαλὸ καὶ θεατρικώτατη μουσικὴ Τερζάχη.

«Καθαρὴ» μεταφυσικὴ κωμωδία ὁ «Βασιλιάς», «καθαρὴ» πολιτικὴ σάτιρα ὁ «Ἀρχηγός», τελειώνει τὴ βραδυὰ τοῦ Θεάτρου Τέχνης μ' ἕνα λαμπρὸ πυροτέχνημα σὲ διαβολεμένο ρυθμό, ὅπου συμμετέχει ὅλος ὁ θαυμάσιος θίασος, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν «σπῆκερ» Γιῶργο Μοσχίδη.

Χειροκροτήσαμε θερμὰ τὸν Ἰονέσκο, τὸν Κούν, τοὺς συνεργάτες, τὸν ἐξαίρετο θίασο.

ΑΛΕΞΗΣ ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ
(Σκίτσα τῆς Ε. Σολομωνίδη).